

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2006-04-12

UDK 811.163'366

K VPRAŠANJU ZAHODNE MEJE BALKANSKE JEZIKOVNE ZVEZE

Vlado NARTNIK

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša,
SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4
e-mail: vlado@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Južnoslovanski jeziki se delijo na vzhodno in zahodno vejo po prvotni sorodnosti in drugotni podobnosti. Vzhodna veja namreč z neslovansko sosesčino sestavlja tudi jedro balkanske jezikovne zveze, nekaj balkanskih jezikovnih posebnosti pa prav tako sega v zahodno vejo.

Ključne besede: južnoslovanski jeziki, balkanska jezikovna zveza, oblikoskladje, svojilnost in določnost

INTEGRAZIONI ALLA QUESTIONE DEL CONFINE OCCIDENTALE DEL GRUPPO LINGUISTICO DEI BALCANI

SINTESI

Le lingue slave meridionali sono suddivise in orientali e occidentali, data la loro comune origine e la diversità di sviluppo. Il ramo orientale costituisce, assieme ai vicini non slavi, il centro del sistema linguistico dei Balcani, e alcune similitudini linguistiche balcaniche si estendono anche nel ramo occidentale.

Parole chiave: lingue slave meridionali, sistema linguistico balcanico, morfosintassi, categoria di possesso e determinatezza

Ko se jeziki med sabo razlikujejo, se hkrati družijo bodisi po prvotni sorodnosti bodisi po drugotni podobnosti. Po prvotni sorodnosti se južnoslovanski jeziki delijo na vzhodno in zahodno vejo. Oblikoslovno se ta delitev kaže najprej pri imenih ženskega spola v vzhodni posplošitvi nekdanjega trdodebelnega štetja tipa *dobra žena – dobri ženi* in v zahodni posplošitvi nekdanjega mehkodebelnega štetja tipa *dobra žena – dobre žene* (Ivič, 1994, 31), medtem ko se pri glagolih v sedanjiku kaže v vzhodnem razhajanju med nekdanjo vezivno in nevezivno spregatvijo tipa *az govorja (nie govorim) – az slušam (nie slušame)* ter v zahodni prevladi nekdanje nevezivne spregatve tipa *ja govorim (mi govorimo) – ja slušam (mi slušamo)*.

Vzhodni veji pripadata bolgarščina in makedonščina, zahodni pa do pred kratkim enotna srbohrvaščina in slovenščina. Srbohrvaščina je pri tem pomenila Srbom in Hrvatom skupni knjižni jezik, sloneč na večinsko govorjeni štokavščini ter prekrivajoč manjšinsko govorjeno čakavščino in kajkavščino. Ravno slednji dve sta spet zanimivi z vidika druženja večine južnoslovanskih in dela sosednih jezikov po drugotni podobnosti. Po drugotni podobnosti zlasti v oblikoskladju namreč slovanska bolgarščina z bolj severno neslovansko romunščino in slovanska makedonščina z bolj zahodno neslovansko albanščino sestavljata jedro balkanske jezikovne zveze, tako imenovane po samosvojih balkanizmih (Cyhun, 1981, 6), kakor so posestno-namerno-bivalno izražanje prihodnosti in razvezovanje nedoločnikov v odvisnike, privesno izražanje svojilnosti in določnosti ter predponsko stopnjevanje.

Iz podanega jedra, ki se v primeru južnoslovanskih jezikov krije kar z vzhodno vejo, segajo posamezni balkanizmi še v neslovansko gagauščino in novo grščino pa tudi v zahodno vejo južnoslovanskih jezikov (Neroznak, 1998, 62). Za posebno razprostranjen balkanizem veljata zlasti posestno-namerno-bivalno izražanje prihodnosti in razvezovanje nedoločnikov v odvisnike. Tako je recimo v bolgarščini trdilni prihodnjik sestavljen iz namernega členska *šte*, razvitega iz praslovanskega glagola *hъtѣti*, in sedanjika pregibnega glagola, medtem ko je nikalni prihodnjik sestavljen iz posestnega pomožnika *njama*, razvitega iz praslovanskega glagola *ne imѣti* tako, da mu sledi odvisnik s pregibnim glagolom (Dalewska-Greń, 1997, 377):

šte govorja	njama da govorja
šte slušam	njama da slušam

Podana protistava pravzaprav šele sledi predprihodnjiku, sestavljenemu iz zveze namernega členska *šte* in sedanjika ali prihodnjika bivalnega pomožnika *sm* oziroma *bd* ter opisnega deležnika pregibnega glagola dovršnega vida (Maslov, 1981, 259):

šte sm progovoril -a -o	njama da sm progovoril -a -o
šte bd progovoril -a -o	njama da bd progovoril -a -o

V zahodni veji južnoslovanskih jezikov so razmerja bolj zapletena. Štokavščini in čakavščini pa tudi terščini in rezijanščini na slovenskem zahodu je na eni strani lastno namerno-bivalno izražanje prihodnosti (Steenwijk, 1992, 183), s tem da čakavščina s terščino in z rezijanščino nedoločnika v namernem prihodnjiku ne razvezuje v odvisnik kakor bolj ali manj štokavščina:

govorit ću	neću govoriti
hoću da govorim	neću da govorim

slušat ću	neću slušati
hoću da slušam	neću da slušam

Nasproti vzhodnemu predprihodnjiku pa gre tu že za soprihodnjik z bivalnim pomožnikom *budem* in opisnim deležnikom pregibnega glagola nedovršnega vida (Nartnik, 2004, 62):

budem govorio -la -lo	ne budem govorio -la -lo
budem slušao -la -lo	ne budem slušao -la -lo

V kajkavščini in slovenščini je na drugi strani prevladalo izražanje prihodnosti z bivalno klitiko *bom* (Lenček, 1996, 205), zato toliko bolj izstopa namerna množina *čmo zapet*, ki jo je pesnik France Prešeren vnesel v drugo kitico Zdravljice:

Komu narpred veselo
Zdravljico, bratje, čmo zapet?
Bog našo nam deželo,
Bog živi ves slovenski svet,
Brate vse,
Kar nas je
Sinov sloveče matere!

Podobno izrazita je namerno-bivalno-namerna razpostava prihodnjikov v uvodu in nadaljevanju ljudske pesmi Rošlin in Verjanko:

Kak hoče bit, kaj hočva strit?
Ti si premlad se oženit,
Jaz sem prestara se možit?

Se jutri bolno bom storila
In k sinu rekla, govorila,
Da boljši meni pred ne bo,
Da pila merzlo bom vodo,
Ki v črni gori se dobo.
Sin me je vbogal vselej rad,
K studencu hočem ga poslat.

Za nameček je kajkavščini in slovenščini lastno še razlikovanje med namernim in navadnim nedoločnikom (Lončarić, 1996, 108), kakor recimo med glagoli *spat* in *stat* po začetku ter glagolom *piti* na koncu navedene ljudske pesmi:

Zvečer z njim grede v kamro spat,
Verjanko gre pod okno stat.

Verjanko gre pod bukviso,
V Rošlina sproži puščico,
Odpri mu žile z sabljico
In v svojo belo kanglico
Natoči vroče si kervi,
Z njo k materi domov hiti,
Besede take govori:
Želeli piti sinovo,
Zdaj nate kri Rošlinovo!

Hkrati s pojemanjem posestno-namerno-bivalnega izražanja prihodnosti pojema proti zahodu tudi klitično izražanje svojilnosti s privesnim dajalnikom v vezno-glagolskih stavkih (Cyhun, 1981, 101):

Bašta mi e tehnik, a majka mi e lekarka.

Slovenski odmev takega izražanja bi bila vsaj polovična možnost svojilnega obrata *so ... sestrice, mu ... je brat* v Prešernovi pesmi V spomin Valentina Vodnika:

So zvezde sestrice,
Mu mesec je brat;
Ni dano mu ptice
Si ljubico zbrat.

Le da je svojilni obrat tu še naprej vključen v klitični niz veznoglagojskega stavka, medtem ko se privesni dajalnik s klitičnim nizom ne istoveti več. To je razvidno

iz prekrivanja naslednjih treh sevnoglagolskih stavkov (Maslov, 1981, 304):

Stojan go običa Marija.
Dadoh mu taja kniga na momčeto vi.
Kniga leži na masata.

V prvem stavku je klitični tožilnik *go* nadomestno izrazilo tožilnosti samostalnika *Stojan*, podobno kakor je v drugem stavku klitični dajalnik *mu* nadomestno izrazilo dajalnosti predložne zveze *na momčeto* s privesnim dajalnikom *vi*. Ko pa v tretjem stavku sledi še neposredna krajevnost predložne zveze *na masata*, se naravno izpostavi smiselna bližina med privesnim spolnikom *-to* in privesnim dajalnikom *vi* v drugem stavku ter privesnim spolnikom *-ta* v tretjem stavku (Cyhun, 1981, 95). Tako se zdi, da je smiselna bližina tudi izzvala iskanje nadomestnega izražanja tožilnosti in dajalnosti glagolsko sevanih samostalnikov s privesnim spolnikom. Slovenski predvesni člen je nasproti vzhodnemu privesnemu spolniku sploh izgubil pregibanje (Mološnjaja, 1998, 425, 426):

potok	→ ta tesni potok	потокът	→ tesnijat potok
reka	→ ta srednja reka	реката	→ srednata reka
morje	→ ta široko morje	moreto	→ širokoto more

Iz vzhodne veje je v štokavščino naposled seglo tudi predponsko stopnjevanje v obliki posamičnih imensko-glagolskih sestavljenk tipa *naj-junak – naj-voleti* (Cyhun, 1981, 194, 195), medtem ko se bolgarskemu in makedonskemu predponskemu stopnjevanju še drugače protistavlja kajkavsko in slovensko opisno stopnjevanje (Magner, 1966, 30, 33):

mehko	meko
bolj mehko	po-meko
najbolj mehko	naj-meko

ON THE ISSUE OF THE WESTERN BORDER OF THE BALKAN LINGUISTIC CONNECTION

Vlado NARTNIK

Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts, Fran Ramovš Institute of the Slovenian Language,
SI-1000 Ljubljana, Novi trg 4
e-mail: vlado@zrc-sazu.si

SUMMARY

Languages, while differing from one another, are at the same time linked by either primary relation or secondary affinity. By primary relation, the Southern Slavic languages are divided into the eastern and western branches, the former comprising the Bulgarian and Macedonian languages, and the latter consisting of Slovenian and the till-recently unified Serbo-Croatian. The Serbo-Croatian language used to represent for the Serbs and Croats a common written language, based on the majority-spoken Shtokavian, prevailing against the minority-spoken Chakavian and Kajkavian.

Precisely these two dialects, though, are interesting from the point of view of their links to the majority of southern Slavic and some of the neighbouring languages through secondary affinities. Especially in grammar, the Slavic Bulgarian with the non-Slavic Rumanian further north and the Slavic Macedonian with the non-Slavic Albanian to the west make up the core of the Balkan linguistic connection, named after its unconventional Balkanisms, such as the expression of the future by means of auxiliary verbs *imeti*, *hoteti* and *biti*, modifying infinitives into subordinate clauses, enclitical expression of possession and definiteness, and comparison by prefixation.

Individual Balkanisms from the mentioned core also extend into the western branch of the southern Slavic languages: thus, the Shtokavian and Chakavian, as well as the dialects spoken in the Torre and Resia Valleys in the Slovenian west, typically express the future by means of the auxiliary verbs *hoteti* and *biti*; in the Kajkavian and Slovenian eventually the auxiliary *biti* prevails. Concurrently, the use of enclitical structures to express possession and even more definiteness decreases towards the west. The Slovenian cases of the proclitic article are thus counterposed to the eastern use of the enclitic article.

Key words: South Slavic languages, Balkan Sprachbund, morphosyntax, possessivity and definiteness

VIRI IN LITERATURA

Cyhun, G. A. (1981): Tipologiĉeskie problemy balkanoslavjanskogo jazykovogo areala. Minsk, Nauka i tehnika.

Dalewska-Greń, H. (1997): Języki słowiańskie. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.

Iviĉ, P. (1994): Celokupna dela III. Srpskohrvatski dijalekti 1. Sremski Karlovci – Novi Sad, Izdavaĉka knjiŹarnica Zorana Stojanoviĉa.

Lenĉek, R. L. (1996): Izbrane razprave in eseji. Ljubljana, Slovenska matica.

Lonĉariĉ, M. (1996): Kajkavsko narjeĉje. Zagreb, Školska knjiga.

Magner, Th. F. (1966): A Zagreb Kajkavian Dialect. State College, The Pennsylvania State University.

Maslov, J. S. (1981): Grammatika bolgarskogo jazyka. Moskva, Vysšaja škola.

Mološnaja, T. N. (1998): Kontakty slavjanskih jazykov s neslavjanskimi: slavjansko-balkanske i skandinavskie fakty (sistema artiklej). V: Slavjanskoe jazykoznanie. XII Meždunarodnyj sjezd slavistov. Doklady rossijskoj delegacii. Moskva, Nauka, 413–425.

Nartnik, V. (2004): Hostnikovi polemiki s Stanislavom Škrabcem na rob. V: Gantar Godina, I., Breznikar, M.: Davorin Hostnik med Slovenijo in Rusijo. Zbornik. Šmartno pri Litiji, Ustvarjalno središĉe Breznikar, 60–64.

Neroznak, V. P. (1998): Balkanistika. V: Bol'šoj enciklopedičeskij slovar'. Moskva, Bol'šaja rossijskaja enciklopedija, 62–63.

Steenwijk, H. (1992): The Slovene Dialect of Resia: San Giorgio. Amsterdam – Atlanta, Rodopi.